

* प्रकरण - दुमरे *

कंपनापलीकडले शेत: स्वरूप आणि वैशिष्ट्ये

कथेची वाटचाल

मानवाच्या जीवनासोबतच कथा अस्तित्वात आली. पण ही कथा लिखित स्वरूपात नव्हती. प्राचीन काळात मुखोद्गत पद्धतीने कथांच्या माध्यमातून शिकवण दिली जात होती. रामायण, महाभारत यासारखी जी महाकाव्य आहेत त्यात अनेक उपकथानके आहेत. यातील छोट्या छोट्या कथांच्या माध्यमातून आदर्शाची शिकवण दिली जात होती. त्यामुळे कथा अलिकडे जन्माला आली, पूर्वी कथा नव्हती, असे म्हणता येत नाही.

लिखित स्वरूपात म्हटले तर अव्वल इंग्रजी कालखंडात वैजनाथ पंडिताकडून डॉ. कैरीने "सिंहासन बलिशी" (१८१४) "हितोपदेश" (१८१५) या कथासंग्रहाची भाषांतरे करवून घेतली. इंग्रजांनी आपल्याला अनुकूल शिक्षणपद्धती अवलंबल्यामुळे प्रथम भाषांतराचे प्रमाण खूप दिमून येते. नंतर जसा जसा शिक्षणाचा प्रसार होत गेला तसा तसा लोकांच्या दृष्टिकोणातही फरक पडत गेला. लोक लिहू लागले. प्रथम कथा ही नियतकालिकांमधून मोकळ्या जागी छापण्याचा मजकूर म्हणून आली. तिला स्वतंत्र अस्तित्त्व आहे. तो स्वतंत्र साहित्य प्रकार आहे अशी जाणीव लिहणारांना नव्हती.

कथेच्या लेखनाची सुरुवात खऱ्या अर्थाने हरीभाऊंनी केली. इंग्रजी पाचवीत असताना 'पुरी हौस फिटली' ही पहिली गोष्ट त्यांनी लिहून पुरी केली. नंतर पुढे त्यांनी मासिकासाठी लेखन केले. १८९० मध्ये हरीभाऊंनी 'करमपूक' नावाचे नियतकालिक सुरू केले. त्यातून कथा लिहू लागले. हरीभाऊंनी वर्षाला १०० अशा मगसरीने कथालेखन केले. खऱ्या अर्थाने कथा हा साहित्यप्रकार रूढ त्यानीच केला. त्यानी कथेला अदभूतरम्यतेतून बाहेर काढून तिला जीवनोन्मुख बनवले. 'पार्शियन रात्री' या सारख्या कथांच्या शृंगारिक वातावरणातून मुक्त केले. हे त्यांच्या कथालेखनाचे वैशिष्ट्य होय.

यानंतरच्या कालखंडाला 'मनोरंजन कालखंड' असे संबोधले जाते. या काळात 'मनोरंजन' या मासिकातून दिवाकर कृष्ण, वि. सी. गुर्जर यासारख्या नविन लेखकांनी लेखन

केले. या काळात कथेच्या अंतरंगात व बाह्यांगात दोन्हीत बदल दिवून येतात. पाल्हाळिक वर्णने, प्रमंगाची गर्दी, यासाख्या दोपांना वगळ देऊन कथा खऱ्या अर्थाने 'लघू कथा' बनली. या काळात स्त्रियांनीही मराठी कथेच्या दालनात प्रवेश केला. काशिवाई कानिटकर, माँ. गिरजाबाई केळकर, आनंदाबाई शिर्के यांनी सांसारिक जीवनातील समस्या आपल्या कथेतून मांडल्या. याच काळात कै. लिमये, टिपर्णीय यांनी विनोदी कथांचा पाया घातला म्हणूनच या काळाबाबत अंदवत म्हणतात, या काळात कथेने प्रगतीच्या दृष्टीने मजल मारली.

“यशवंत”, “किलोस्कर” या नावाने यापुढच्या कालखंडाला ओळखले जाते. याच काळात दिवाकर कृष्ण, ना. सी. फडके, खांडेकर यांनी लेखन केले. दिवाकर कृष्ण यांच्या, “अंगणातील पोपट”, “समाधी”, “संकष्टी चतुर्थी” इ. कथा खूप गाजल्या. त्यांच्या कथात भावकोमलता, मनोज्ञता, काव्यात्मकता, समुचित वातावरण निर्मिती इ. गुण आढळतात. प्रा. ना. सी. फडके यांनी तर मराठी कथेला वेगळे वळण लावले. फडकेंनी १९२६ पासून लेखनाला प्रारंभ केला. त्यांच्या नावे जवळजवळ २० कथासंग्रह असून त्यात विविधता आहे. कथा ह्या तंत्रशुद्धता, रेखीवपणा व डौलदार भाषा यांनी नटलेल्या आहेत. ‘डोळे पूर्ण उघडा’, ‘माणूस जगतो कशासाठी?’, ‘दादा’, ‘गुलामांचे राज्य’, ‘शांता’ इ. त्यांच्या कथा खूपच गाजल्या. याच काळात वि. स. खांडेकरांनी लेखन केले. खांडेकरांचा जीवनवादी दृष्टिकोण समाजाविषयी जाणीव, गरीबांबद्दल तळमळ इ. लेखनगुण त्यांच्या कथात दिसून येतात. म्हणूनच त्यांच्या ‘लघूकथामृष्टीचे अनभिषिक्त सम्राट’ असा गौरव करण्यात येतो. श्री. य. गो. जोशी यांनी ‘शेवग्याच्या शेंगा’ ही कथा लिहीली आणि ते सगळ्या महाराष्ट्राला परिचित झाले. त्याग, माणूसकी, उदात्तता यावर जोशींची गाढ श्रद्धा होती. त्यांच्या कथा यावर आधारलेल्या होत्या. मानवी जीवनातील नातेसंबंध या त्यांच्या आवडीच्या विषयावर त्यांनी कथालेखन केले. ‘वहिनीच्या बांगड्या’, ‘कर्ज फिटले’, ‘सुपारी’, इ. त्यांच्या कथा खूपच गाजल्या. चि. वि. जोशी यांनी मानवी जीवनातील विकृती शोधून त्यावर उपहासात्मक विनोदी लेखन केले. ‘वायफळाचा मळा’, ‘एरंडाचे गव्हाळ’, ‘पाल्हाळ’ इ. कथासंग्रह खूप लोकप्रिय झाले.

१९४५ नंतरच्या लेखकांमध्ये वामन चोरघडे यांनी भाववृत्तीला प्राधान्य देणारी कथा लिहली. ‘सुपमा’, ‘हवन’, ‘बेला’, इ. कथा संस्कारशील वृत्तीच्या आहेत. गंगाधर गाडगीळ हे

एक समर्थ कथाकार म्हणून ओळखले जातात. 'कडू आणि गोड', 'पावसाळी हवा', 'आंधळे दळण' इ. कथा खूपच लोकप्रिय झाल्या. याच काळात विभावरी शिरूरकर, ताम्हणकर इ. लेखकांनी विपुल कथा लेखन केले.

यापुढील काळात माज कथेमध्ये अस्तित्ववाद आला. मनाला जे वाटले, जे दिसले, तसे लिहिले ही वृत्ती लेखकांमध्ये निर्माण झाली. त्यातूनच ह. मो. मराटे, चि. ज्यं. खानोलकर यांनी मनोविश्लेषणात्मकतेवर भर दिला. काही लेखकांनी कथेत प्रादेशिकता आणली. दलित साहित्यात त्यांचा उद्रेक दाखवण्यासाठी तितकीच भडक भाषा वापरली जाऊ लागली. काही लेखक मात्र नवनवीन प्रयोग करू लागले. दिलीप चित्रे यांनी 'कुंपनापलीकडले शेत' या कथासंग्रहात परदेशात वास्तव्यास असणाऱ्या लेखकांच्या कथा एकत्रित संपादित करून एक नवा प्रयोग केला.

'कुंपनापलीकडले शेत' हा मराठीतील पहिलाच असा नाविन्यपूर्ण कथासंग्रह आहे, की त्यातील सर्व कथा लिहणारी माणसे रूढ अथवा लेखक नाहीत.

नाविन्यपूर्ण कथाबीजे

यातील प्रत्येक कथा नाविन्यपूर्ण आहे. यातील कथाबीजांचा विचार केला तर ही बीजेही वेगळी असल्याचे जाणवते.

"येथे लव्हाळे वाचती" कथेत आशा दामलेनी चंपाचे जीवन दाखवले आहे.

चंपासारखी अंध मुलगी आणि तिचे रूढीने जखडलेले घर तिचे भाऊ आणि तिला एकटीला वेगळी राहू देत नाहीत. तरी ती स्वबळावर आपले आयुष्य उभे करते हे पाहून आश्चर्यच वाटते. हीच चंपा आपल्यासाठी अंध जोडीदार निवडते व त्याच्या बरोबर मुखाने संसार करते. जर अडचणी आल्या तर खचून न जाता त्यांना खंबीरपणे कसे तोंड कसे द्यावे हे ही तिला चांगलेच माहित आहे. चंपा ही तशी इतरांना स्फूर्ती देणारी प्रेरणाच ठरते. त्यामुळेच तिच्या मित्रमैत्रिणी चंपाकडे एक प्रेरणा म्हणून पाहतात. चंपा व तिचे आयुष्य हे कथेचे बीज एक वेगळाच अनुभव देते.

‘कम्प्युटर पायरसी’ राजन गडकरी^१ यांच्या या कथेत तर आपल्याला तर्क करता येणार नाही अशा गोष्टी आहेत. यात मुळातच एक अजाण मुलाच्या प्रचंड बुद्धिमत्तेमुळे समस्या निर्माण होते. त्याची ही कथा आहे. हा मुलगा आपल्या बुद्धिच्या जोरावर कॉम्प्युटरचे सर्व कोडवर्ड्स माहीत करून घेतो. त्यामुळे अर्थखात्याच्या कम्प्युटरमधल्या गुप्त विभागात प्रवेश मिळतो. प्रवेश मिळाल्यानंतर तो माहिती मिळवून तिचा गैरवापर करवा असा त्याचा मुळीच उद्देश नव्हता. पण ही एक प्रकारची चोरी आहे हे त्याला माहीतच नाही. पण जेव्हा माहीत होते, तेव्हा उशिरा झालेला असतो. अर्थखाते त्याच्यावर गुन्हा दाखल करते, पण तो व त्याचे आईवडील गुन्हा कबूल न करता होणाऱ्या परिणामांना खंबीरपणे तोंड देण्याचे ठरवतात. या कथेतून कम्प्युटरच्या माहितीची चोरी व त्याचे परिणाम याची नवीनच माहिती मिळते.

‘खजुराहो’ या कथेत लेखक ‘मुकूंद मॅनपाटकी’^२ यांनी पामेला या स्त्रीचे जीवन रेखाटले आहे. प्रामुख्याने यातील व्यवसाय व चारिज्य या दोन भिन्न गोष्टी आहेत. पामेला ही दिवसा आपल्याच हॉटेलात काम करते तर रात्री ती एका वारमध्ये नग्ननृत्य करित असते. लेखक जेव्हा हे पाहतो तेव्हा त्याला आश्चर्य वाटते. तो कुतूहलापोटी शेवटी पामेलाला याचा खुलासा विचारतो, “तू रात्री असे नृत्य करतेस याचे तुला काहीच वाटत नाही का?” तेव्हा ती म्हणते ते नृत्य माझ्या कामातील एक भाग आहे. मी तं एक व्यवसाय म्हणून करते. स्टेजवर दुसऱ्या पुरुषावगेवर नृत्य करते ती एक प्रेक्षकांच्या रंजनार्थ केलेली कृती असते. पण मध्यरात्री माझ्या पतीला मन ओवाळून देते ती प्रेमाची शेजारनी! त्या प्रेमात जोपर्यंत अंतर नाही, तोपर्यंत माझा पती मला केव्हाही त्याचीच मानणार, आम्ही एकमेकांसाठीच जगणार! तिच्या या उत्तरातून चारिज्य व व्यवसाय यांची आपण किती सरमिसळ करतो हे लक्षात येते.

कुमारीमाता हा प्रकार आपल्याकडे तसा पाहिला तर नगण्यच आहे. पण ‘गोष्ट टिना बिशपची’ - अजित काळे^३ यांच्या या कथेतील कुमारी माता त्यांच्या वेगवेगळ्या समस्या यावर प्रकाश पडतो. प्रथम जेव्हा डॉक्टरांना भेटायला येते तेव्हा आपण आई होणार एवढी एकच भावना तिला फार सुखावून जाते. यापुढे ती कशाचाच विचार करित नाही. आपले करियर, नातलग, पुढचे आयुष्य या सर्व गोष्टी तिला मातृत्वापुढे गौण वाटायला लागतात. आईवडिलांचे न ऐकता आपल्या काळ्या निग्रो मित्राचे मूल टेवण्याचे व त्याला जन्म देण्याचे ती ठरवते. ती

मुलाला जन्म देते, पण तोपर्यंत सर्व परिस्थिती बदलते. तिचा तो मित्र तिला सोडून निघून जातो. आईवडिलही टिनाला घरावाहेर काढतात. त्यामुळे ती निराधार होते. अपुरं शिक्षण, कुटे नोकरीही नाही. सरकारी मदतही पुरी पडत नाही. तंका मात्र तिला परिस्थितीची जाणीव होते. पण या गोष्टीला आता खूप उशीरा झालेला असतो. शेवटी नाईलाजाने ती दुसरा मित्र करते. कारण तिला स्वतःला आणि आपल्या वाळाला सांभाळणारी एखादी व्यक्ती हवी असते. ती नव्या मित्राजवळ राहू लागते. थोड्या दिवसांनी ती पुन्हा गरोदर राहते. आता मात्र पहिल्या अनुभवाच्या पार्श्वभूमीवर दुसऱ्यांदा तिला हे मूल नको असते, म्हणून ती डॉक्टरांकडे गर्भपात करण्यासाठी येते. हेच जर तिने पहिल्या वेळेसच डॉक्टरांचे ऐकले असते, तर तिच्यावर ही वेळ आली नसती. पाश्चात्य देशात अशा कितीतरी कुमारी माता आहेत, त्यांची आकडेवारी आणि त्यांची दयनीय अवस्था ऐकून आपले मन सुन्न होऊन जाते.

‘कुंपनापलीकडल्या शेतात’ अशी आगळे कथावीजे आहेत. त्यांचा मुख्य गाभा नावीन्यपूर्ण आहे. आपण बऱ्याच गोष्टींचा तर्कमुद्दा करू शकत नाही. या गोष्टी पाश्चात्य राष्ट्रांत सर्रासपणे घडतात. तेथील समाज त्या विनदिकतपणे स्वीकारतो. या कथांचा मुख्य गाभा आपल्या समाजातल्या संस्कृतीला साजेसा नसल्यामुळे आणि आपल्या वाङ्मयातही तो प्रथमच येत असल्यामुळे वाचक रसिकांना दचकायला होते.

प्रसंग वेगळेपण -

‘कुंपनापलीकडले शेत’ या कथासंग्रहातील प्रसंगांचा विचार केला तर हे प्रसंगही अत्यंत नाविन्यपूर्ण आहेत.

‘हॅपी अवर’ - अमान मॉमीन^४ यांच्या कथेतील मूळ प्रसंग एका बारमधला आहे. अमेरिकेत स्थायिक झालेले भारतीय बारमध्ये पीत बसलेले आहेत. तिथे माईक नावाचा एक तरुण येतो. त्याला हे दोघे भारतीय राकेश व मोहन हे पिता पुत्र आहेत असे वाटते. त्या दोघांचे मनमोकळे वागणे पाहून माईकला या दोघांचा हेवा वाटतो. त्याचबरोबर वैशम्यही वाटते की आपण किंवा आपल्या संस्कृतीतील लोक वडील मुलगा असे का राहू शकत नाहीत? एकमेकांचे मित्र त्यांना का होता येत नाही? असे प्रश्न माईकला पडतात. नंतर माईकची राकेश

व मोहनशी ओळख हांते . तिघेही मग खूप मद्य पितात आणि शेवटी वारच्या वाहेर पडतात . त्यावेळी मोहनच्या लक्षात येते की माईक खूप प्यालेला असल्याने स्वतः गाडी चालवत घरी जाऊ शकणार नाही . म्हणून मोहन व राकेश माईकला घेऊन त्याच्या घरी जातात .

माईकच फिरतं घर सर्व मुखसोयींनी मुमज्ज आहे . माईक जीवनात आनंदी नाही . तो इंजिनीयर आहे, पण त्याचे वडिलांशी पटत नाही . त्याच्या मते वडिलांनी लहानपणापासून त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले . माईकची आई वारल्याबरोबर त्यांनी लगेच दूसरे लग्न केले . माईकला सावत्र आईचा त्रास मोगावा लागला . शिवाय वडिलांना दारूचे जबरदस्त व्यसन होते . त्यामुळे माईक वारा-तेरा वर्षांचा असतानाच घराबाहेर पडला . स्वतःच्या हिमतीवर त्याने शिक्षण पूर्ण केले . पण आता माईकच्या वडिलांनी दारू पूर्णपणे सोडलेली आहे . ते चर्चमध्ये रोज जातात . आता त्यांना आपल्या मूलाला भेटायचे आहे . पण माईकला मात्र वडीलांबद्दल तिरस्कारच वाटतो . उदया त्याचे वडील त्याला भेटायला येणार म्हणून माईक अस्वस्थ आहे . तो खूप दारू पितो आणि राकेश व मोहनला आपली व्यथा सांगतो .

माईकने नशेत मोहनलाच आपला वाप समजणे, त्याच्याशी पिस्तुलाचा जीवघेणा खेळ खेळण्याचा हट्ट करणे . मोहन तीन चार पिस्तुले टेबलावर टाकणे, परंतु त्यातली एकच भरलेली असणे . माईक म्हणतो, कोणतीही एक पिस्तुल उचल ज्याच्या हातात भरलेली पिस्तुल तो जिंकला . माईकच्या हातात भरलेली पिस्तुल लागते, तेव्हा मात्र त्याची दारू क्षणात उतरते . राकेश पटकन पुढे सरकून माईकच्या हाताला जांगचा हिमडा देतो . माईकचा नेम चुकतो आणि मोहन माईकच्या मुस्काटात देतो . माईक चांगलाच शुद्धीवर येतो आणि मोहनच्या खांदयावर डोके ठेवून ओकसाभोकशी रडू लागतो . या प्रसंगात क्षणाक्षणाला उत्कटता ताणली जाते .

‘बार मिड्वा’ - दिलीप चित्रे यांच्या कथेतील बार मिड्वा हा कार्यक्रम पाश्चात्य रूढींचे दर्शन घडवतो . ‘बार मिड्वा’ ह्या प्रसंगावर पूर्ण कथा अवलंबून आहे . बार मिड्वा हा सोहळा मुलाच्या तेराव्या वाढदिवसादिवशी करतात . आपल्याकडे जशी मुलाची मुंज केली जाते त्याप्रमाणे बार मिड्वा या सोहळ्यात पाद्री मुलाला प्रौढ झाल्याची जाणीव करून देतो . चर्चमध्ये प्रार्थना करणे तसेच त्या मुलाला त्याच्या आयुष्यातला पहिला मदयाचा प्याला भरून देतात . असे सोहळे पार पाडतात . या कार्यक्रमाला जवळच्या सर्व पाहुण्यांना आमंत्रण देतात . या पाहुण्यात पहिली,

दूसरी बायको, त्यांचे दूसरे केलेले नवरे, त्यांची नंतरची मुले अशा सर्वांना आमंत्रण असते. त्यामुळे नेमके कोण कोणाचे काय लागते ते कळत नाही. पण हे सर्व आनंदाने एकत्र येतात. त्यांचे हे नाते, कुटूंब पाहिले की आपल्या सारख्या भारतीयाला नवल वाटते.

वयस्क लोकांचा परदेशात खूप मोठा प्रश्न आहे. ही एक समस्या आहे. या समस्येचे विवेचन 'कुटे देश माझा...' - अशोक काळे" यांच्या कथेत शेवटच्या प्रसंगात केले आहे. सर्व मंडळी खिसमसचा सण मोठ्या उत्सवात साजरे करत आहेत इतक्यात तिथे एक म्हातारी येते व मला पण या कार्यक्रमात सामील करून घ्या म्हणून विणवू लागते. खरं म्हणजे ती त्यांची शेजारीण असते. पण ती आता वृद्धाश्रमात असते. तिला तेथे करमत नाही तिला आपल्या माणसांमध्ये राहायचे असते. ती म्हणते नर्सिंगहोममध्ये कोण काळजी घेत नाही. कोण मेलं तरी लवकर समजत नाही, त्यामुळे मला नर्सिंगहोममध्ये राहायला आवडत नाही. मी तुमच्याकडेच राहते. तेव्हा तिला सणाच्या रात्री तेवढी राहायची परवानगी देतात. ती म्हातारी आनंदाने कोचावर बसते. यावेळी लेखकाला मात्र आपल्या आईची आठवण तीव्रतेने होते. आई मरून वर्षे झालं होत. तरी लेखक खोटच सांगतो की आई भावाकडे आहे आणि तिला इकडे आणायची आहे. तेव्हा मात्र लेखकाच्या पत्नीला खूप राग येतो. एकूण या प्रसंगातून वयस्क माणसांचे कसे हाल होतात ते दिसते त्यामुळे हा प्रसंग मनाला चटक्या लावतो.

ह्या कथासंग्रहात प्रत्येक कथेत असे प्रसंग आहेत काही प्रसंगांमुळे आश्चर्य वाटते, काही मुळे वाईट वाटते तर काहीमुळे मन भीजून जाते. काय म्हणावे या माणसांना व त्यांच्या वागण्याला असे वाटते.

'कुंपनापलीकडले शेत' या कथासंग्रहाचा विचार केला तर यातले नावीन्य प्रत्येक गोष्टीतच जाणवते. या कथासंग्रहातील प्रत्येक कथेतील भाषा ही त्या कथेनुसार वेगळी वाटते. या कथांचे लेखक हे रूढ अर्थाने लेखक नाहीत पण त्यांची भाषा योग्यच वाटते. या संग्रहाची पार्श्वभूमी ही परदेशी विशेषतः अमेरिकन पार्श्वभूमी असल्यामुळे इंग्रजी शब्दांचा भरणा आहे. पण हे इंग्रजी शब्द साधे असल्यामुळे यांचा अर्थ वाचकांच्या चटकन कळतो.

'पैलतीर' - संध्या कर्णिक" यांच्या कथेत छोटा मुलगा आपल्या आईला श्रावणबाळाबद्दल जेव्हा इंग्रजी मिश्रीत मराठीत प्रश्न विचारतो तेव्हा मात्र वाचकाना वेगळाच अनुभव येतो. "पण

ममी, तू म्हातारी नाहीस म्हणून किती छान न? एनी वे आय वॉन्ट टु लीव्ह यू . थॅक गॉड वुड लिव्ह इन अमेरिका, मला श्रावणवाळासारखं तुम्हाला बास्केटमधून न्याव नाही लागणार . देअर वॉन्ट वी दशरथराजा इन दी ट्री, अँड शूटींग डिअर्स इज नॉट अलाऊड हिअर, डॉन्ट वर्ग मन्, वुई वॉन्ट डाय फॉर अ लॉग टाईम . ममी, मी टॉम अँड जेरी वघतोय . तू डेनमध्ये मिल्क आणि कुकीज आणशील का? ममी तू रडतेय ममी .” इथे जी टिवाने मोकळी जागा दाखवली आहे . ती खूप काही सांगते . मनातल्या ज्या अव्यक्त भावना आहेत त्या, त्या मोकळ्या जागेने दाखवण्याचा प्रयत्न केला आहे .

या कथासंग्रहात कुठेही अलंकारिक भाषेची उधळण केलेली नाही . भाषा अगदी सरळ, साधी, सोपी आहे . मोठे मोठे क्लिष्ट शब्द न वापरता साध्या व मोजक्या शब्दामध्ये त्या प्रसंगाचे त्या पार्श्वभूमीचे वर्णन करून तो प्रसंग जसाच्या तसा डोळयासमोर उभा केला आहे . मोठी वाक्ये न वापरता छोटी साधी वाक्ये वापरली आहे . उदा . ‘घर म्हणजे एक पज्याची झोपडी .’ आसमंतातल्या एकुलत्या एक डेरेदार शिरीषाच्या सावलीत बांधलेली . झोपडीच्या डाव्या बाजूला एक शेवगा पलीकडे कुंपनाशी जाखंदी, केळी अन् बुंध्याशी डोलणारं अळू या वर्णनाने त्या झोपडीचे चित्र डोळयासमोर उभे राहते .

‘आव्हान’ - नरेंद्र सिन्दकरा यांच्या कथेतील वर्णन वाचल्यावर हे लक्षात येतं . अलेक्झांदर मेर्गिणविचचं मन त्या अंगणात टपटपू लागलं, तिथलं नाजूक, ताजं, उग्र वासाच गवत . कोठारापासून सायवानापर्यंत येणाऱ्या-जाणाऱ्यांचा पावलानं दवलेली गवताची वाट, जवळच ते तळं, तिथं पाणी पिणारी लांब मानेची कलहंस पक्षीण, तिची कोवळी कोवळी पिल्लं, पिअर सफरचंदाच्या डहाळ्यांची कुंपण, त्यावर वाळत टाकलेली पांघरूणं, गादया, कोठारापाशी कलिंगडाचा ढीग, शेजारी सुस्तावून रवंथ करीत बसलेले बैल या साऱ्या वर्णनाने पूर्ण चित्र समोर उभे राहते .

भाषा ओघवती आहे . भाषेत रटाळपणा नाही . भाषा अशी असल्यामुळे कथानक पुढे पुढे सरकत राहते . कंटाळवाणे वाटत नाही . उदा . “ज्यो, टिना गरोदर आहे .” “गरोदर? खरच?” त्याच्या चेहऱ्यावरचा रंग झपाट्याने उतरून चेहरा पांढरा फरक पडायला लागला . टीना ज्योला जाऊन लगटली . “आईवडिलांना सांगितले आहे का?” “अजून नाही, पण आता

सांगावच लागेल.” ज्यो अजून बोलण्याच्या परिस्थितीत नाही. “टिना, मग काय करायचं टरवलं तुम्ही?” “काय म्हणजे? अर्थात लग्न.” टीना खरोखरीच आनंदली होती. “ज्योचं शिक्षण पुरं झालं?” “नाही, माझ्याच वर्गात आहे तो.” “अजून दोन वर्ष आहंत शाळा संपायला.” अशा भाषेमुळे कथानक भरभर पुढे सरकते रटाळपणा वाटत नाही.

या कथासंग्रहात ‘आमचा गराज सेल’ - प्रभाकर दं. दीक्षित¹⁰ यांनी कथेत उपहासात्मक भाषा लिहली आहे. या कथेत खूप विनोदी भाषा आहे. बऱ्याच टिकाणी विरोधाभास दाखवून विनोद निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यामुळे वाचक रसिकांना एक वेगळाच आनंद मिळतो. उदा. कुटूंबाने ‘अहो’ अशी हाक मारली हाकेसरशी मी दचकलो कारण आता अंधोळीची फर्माईश होणार म्हणून मी विवंचनेत होतो. मी पण आपण त्या गावचेच नाही अशा अविर्भावात तिकडे दुर्लक्ष केले. पण कुटूंबाचा उत्साह ‘डालडा’ सारखा हाकेसरशी धावून जाणाऱ्या भाग्यवान नवऱ्यात माझी गणना होणार नाही त्याची बायकोला खात्री होती. आमच्या कुटूंबालाही अमेरिकेतल्या वास्तव्याचा ‘वाण नाही पण गुण लागलेला’ ‘सेल’ म्हटल्यावर त्याचा उत्साह म्या पामराने काय वर्णावा. कुटूंबाच्या आग्रहास्तव मीही त्यांच्या गराज सेलकडे पदयात्रा काढली. गराज सेलचा जन हो मी आता इतका धसका घेतला की, गराजमध्ये मुद्धा मी हल्ली गाडी टेवत नाही. अशा भाषेमुळे विनोद निर्मिती झाली आहे.

वेगळे अनुभव विश्व -

‘कुंपनापलीकडले शेत’ ह्या कथासंग्रहातील सर्व कथालेखक हे मूळ भारतीय आहेत. पण परदेशात वास्तव्यास असल्यामुळे त्यांचे अनुभवविश्व संपूर्णतः वेगळे आहे हे जाणवते.

‘चकवा’ - यशवंत कानिटकर¹¹ यांच्या कथेत लिंडा या मुलीची माहिती सांगितली आहे. लेखकाचे तिच्या मागे लागणे व तिचे एकदम तूटक वागणे याने वर्णन आहे. प्रथम जेव्हा लेखकाला भेटते तेव्हा ती एका बारमध्ये एकटीच असते. वेळ रात्रीची असूनही ती घाबरलेली नसते. उलट ती लेखकाबरोबर बाहेर पडून चालू लागते. पण यावेळी ती जास्त तपशीलाने बोलत नाही. तूटकच बोलते त्या थोडक्या भेटीनंतर परत ती एका नाईटक्लबमध्ये भेटते. जेव्हा लेखक जरा आश्चर्यचकित होतो. कारण ती एका वेद्रेसच्या रूपात दिसते. त्याचबरोबर ती

नग्ननृत्यही करत असते. त्या दिवशी तिचा नंगर आल्याबरोबर ती ते नृत्य मादर करते. या नृत्यात संगीताच्या तालावर नाचत सहभागी मुली क्रमाक्रमाने अंगावरील सर्व कपडे उतरवतात. पुढे तशाच विद्यग्र अवस्थेत नृत्य करतात आणि वघणारे प्रेक्षकही अगदी रूची घेऊन असलेले नृत्य वघतात. अशा प्रकारचे वर्णन हे प्रथमच वाचायला मिळते याचे कारण म्हणजे या लेखकांचे अनुभवविश्व वेगळे आहे.

या कथेतील लिंडा ही लेखकाला शेवटपर्यंत आपण भेटलो आहोत. आपली ओळख आहे असे दाखवत नाही. लेखकाला लिंडा म्हणजे एक न सूटणारे कोडेच आहे असे वाटते. आपल्या इकडे मात्र अशा विनधास्त मुली व त्यांचे वागणे अशा गोष्टी पाहायला मिळत नाहीत.

परदेशी माणसाच्या मनात नेमके काय चालले आहे. तो पुढच्या क्षणाला काय करेल. याचा अंदाजही करता येणार नाही. अशी एक कथा आलेली आहे. ती म्हणजे 'पीटर बॅक' - विजय पंडित^{१९} यांच्या कथेत पीटर व लेखिका यांची चांगली मैत्री आहे. पीटर नेहमी तिच्याकडे यायचा मुट्टी दोघेही छान मजेत घालवायचे एवढी गाढ मैत्री होती. दोघांच्या मित्रांची नातलगांची एकमेकांना चांगली माहिती होती. पीटरची दोन लग्ने झाली होती. पहिल्या बायकांशी घटस्फोट झाला होता. दुसऱ्या बायकांशी घटस्फोट घेण्यासाठी न्यायालयात केस मुरू होती. लेखिकेला हे सर्व माहित होते. एका रविवारी पीटर भेटायला येत नाही. नंतर पुढे त्याचे पत्र येते. पत्रात विशेष काही लिहीलेले नसते. इकडच्या तिकडच्या गोष्टी असतात. तरीही लेखिका पत्रातील पत्त्यावरून पीटर जिथे राहत होता ते घर शोधून काढते. जेव्हा लेखिका तिथे पोहचते तेव्हा घरमालकीन विचारते की तुम्ही पीटरचे नातलग आहात काय? तेव्हा लेखिका सांगते की नाही मी फक्त त्याची मैत्रिण आहे. तेव्हा घरमालकीन सांगते की पीटरने आत्महत्या केली हे ऐकून लेखिका सुन्नच होऊन जाते. वाचकही जागच्या जागीच खिळतो. कथा वाचताना पुढे असे काही असेल याचा अंदाजसुद्धा येत नाही. म्हणजेच थोडक्यात परदेशी माणसांच्या वागण्याचा कोणताच अंदाज बांधता येत नाही, हे लक्षात येते. त्यामुळे वाचकांनाही एक धक्का बसतो ही कथा या अनुभवामुळे प्रसंगामुळे वेगळीच वाटते.

वेगाने आधुनिकीकरण झालेल्या अमेरिकन समाजातील गरीब लोकांच्या समस्याही ह्या कथेतून मांडल्या आहेत. 'एका वस्तीची कथा' या कथेत भाडेकर नियम असल्यामुळे माणसे

शहरात न राहता आजूबाजूच्या नगरात राहू लागल्यामुळे समस्या निर्माण झाल्या. ज्यांच्याकडे पैसा होता असे लोक बंगले घेऊन राहिले. पण जे गरीब होते त्यांना त्याच मोडकळीस आलेल्या इमारतीत राहणे भाग पडे. याची कथा 'एका वस्तीची कथा' या कथेत आहे. जेमी ही एक अपंग स्त्री आहे. तिला मिसेस पेरी, जेक हे आपल्या अपंगपणाचा वापर करून घरमालकाकडून चांगले पैसे उकळून घे आणि मगच घर सोडून असे शिकवतात. म्हणजे पैश्यासाठी आर्थिक व्यंगाचाही उपयोग करून घ्यायचा हे वाचक वाचून मुन्नच होतो. ही कल्पना आपल्या दृष्टीने नवीनच आहे. पण परदेशात या गाष्टी सर्गम चालतात. त्यामुळे त्यांचे त्यांना काहीच वाटत नाही पण हे वाचल्यावर वाचक मात्र अस्वस्थ होतो.

विमा कंपनीला फसवायचे व पैसे मिळवायचे कसे हे 'पद्धतशीर' - सीता पालिवाल³ यांच्या या कथेत वाचायला मिळते. या कथेत एक कुटूंब आहे. हे दोघं नवरावायको गाड्यांचा अपघात करणे एवढेच काम करत असतात. जगशा जुन्या झालेल्या गाड्या त्या गाड्यांच्या मालकांच्या परवानगीने न्यायच्या अगदी गर्दी अगेल तिथे आणि त्या टिकाणी एखाद्या दुसऱ्या तसल्याच जुन्या गाडीला धडक द्यायची. मग तिथे पोलिस येतात. इंशुरन्सच्या कंपनीने लोक येतात पंचनामा करायचा व इंशुरन्सच्या कंपनीकडून भरपाई घ्यायची यात पोलिसांचा वाटा टरलेला इंशुरन्सच्या माणसाचा वाटा असतो. शिवाय गाडी दुरूस्त करणाऱ्या मेकॅनिकला काम मिळते गाडी मालकाचा वाटा व उरलेला त्या दोघा नवरावायकोचे. असा सगळा पैशाचा हिशेब असतो. अशाप्रकारे अपघातासारखी वाईट घटना पण पद्धतशीरपणे घडवून आणून त्याचा फायदा लोक कसे घेतात हे वाचून आश्चर्यच वाटते. भारतीय माणसे असे काही तरी करतील असे वाटतच नाही. हा एक नवीनच अनुभव वाचायला मिळाल्यामुळे वाचकही अचंबित होतो. हा एक परदेशातील अनुभव असल्यामुळे त्यांचे विश्व वेगळेच आहे हे जाणवते.

रशियात समाजवाद आणला आणि नियोजनबद्ध विकास घडवून आणून रशियाने आपली प्रगती केली व जगाच्या पाठीवर रशियाचा दबदबा निर्माण केला. पण त्यामागे सामान्य लोकांना आपल्या इच्छा, आकांक्षांना मुरड घालावी लागली. त्यांना कोणते जीवन जगावे लागले याची संपूर्ण माहितीच आपल्याला 'आन्डान' या कथेतून मिळते. या कथेत रशियातील एका उच्च पदावरील सरकारी अधिकाऱ्याची ही कथा आहे. अलेक्झांदर हे रशियाच्या परराष्ट्र

खात्यात नोकरीला आहेत . त्याचा आंतरराष्ट्रीय राजकारण यावावतचा गाढा अभ्यास आहे . त्यामुळे रशियात त्यांच्या नावाला वजन आहे . पण असे अलेक्झांदर मात्र आपल्या व्यक्तिगत आयुष्यात दुःखी आहेत . त्यांच्या मुलाने शिकून आपल्यासारखेच सरकारी अधिकारी व्हावे असे त्यांचे मत आहे . पण मुलाला ते मान्य नाही . मुलाने आपल्या पसंतीच्या एका हुशार मुलीशी लग्न करावे जेणेकरून घराण्याचे नाव राहिल असे मत आहे . प्रथम त्यांचा मुलगा या लग्नाला संमती दर्शवतो पण मात्र नंतर अचानक दूसरी मुलगी पसंत करतो . ती व्यवसायाने पेंटर असते . अलेक्झांदराना ती अजिबात पसंत नसते ते मुलाला खूप समजावण्याचा प्रयत्न करतात पण मुलगा ऐकत नाही याचवेळी मुलगा आणि वडील यांच्यात जे संभाषण होते त्यावरूनच त्यांच्यातील विचारातील फरक लक्षात येतो . तरुणांना रशियातील जगण्याची ही पद्धत मान्य नाही हे लक्षात येते . तर वरिष्ठ लोकांना ही पद्धत सोडायची नाही . यातूनच तरुण व वरिष्ठ यांच्यातील तेढ वाढत गेल्याचे लक्षात येते . तसेच अलेक्झांदर यांनी आपली प्रथम पत्नी वारल्यानंतर बऱ्याच दिवसांनी लग्न केलेले असते . त्यामुळे त्यांची बायको ही त्यांच्या मानाने तरुण आहे . ही गोष्ट त्यांच्याही ध्यानात येते . त्यामुळेच हे आपल्या बायकोचे मित्र त्यांचे संबंध यांच्याकडे दुर्लक्ष करतात . पण जेव्हा बायकोचा मित्र बायकोला उंची हिऱ्याची अंगठी भेट म्हणून देतो तेव्हा मात्र ते न रागवता ती अंगठी बायकोच्या हातातून काढून घेतात आणि बायकोला मांगतात की अंगठी कुठून आली कशी आणली हा चोरीचा माल आहे की कसा यांची पूर्ण चौकशी मी करणार आणि ही अंगठी मी सरकारजमा करणार असे ऐकल्यावर त्यांची बायको जागीच थवकते . वरती अलेक्झांदर तिला दम देतो उगीच दंगा करू नकोस तुझ्या मित्राला तमाशा दाखवू नकोस त्यामुळे शांत राहा व आपल्या मित्रबरोबर उरलेला वेळ आनंदात घालव जा असे ऐकल्यावर बायको चिडते व गुमान निघून जाते पण वाचक जेव्हा हा शेवट वाचतो तेव्हा यातील अनुभव पूर्ण वेगळा वाटतो . आपल्या माणसांची विचार करण्याची पद्धती वेगळीच असल्यामुळे यातील अनुभव व विचार हे सगळेच नवीन वाटतात . माणसे असाही विचार करतात असा वाचकाला प्रश्न पडतो .

कुमारी मातांसारख्या समस्या परदेशात कशा हाताळतात याकडे बघण्याचा दृष्टिकोन तिथल्या लोकांचा दृष्टिकोन कोणता आहे . तसेच तिथले शासनही हा प्रश्न कसा हाताळतात याचे विवरण 'गोष्ट टिना विशपची' या कथेत आले आहे . टिना ही नववीत शिकणारी मुलगी

आहे तिला तिच्या वर्गमित्रांपासून दिवस जातात ती गर्गदर होते पण जेव्हा तिला हे समजते तेव्हा ती खूप आनंदित होते . पण इथेच जर आपल्याकडील मुलगी अगती तर तिथे रडून ओगडून गोंधळ घातला असता . पण टिना अजिवात दुःखी नाही . उलट या बाळाला मी जन्म देणार असं ती म्हणते तिचा मित्र ज्यो मात्र चांगलाच गोंधळून जातो . डॉक्टर विचारतात घरी सांगितले आहे का तेव्हा ज्यो म्हणतो आता सांगितलेच पाहिजे डॉक्टर विचारतात ज्योला कुठे नोकरी आहे का तर टिना सांगते नाही त्याची अजून दोन वर्षे शाळा राहिली आहे .

डॉक्टरांना थोड्या दिवसांनी टिना व तिचे आई वडील भेटायला येतात . आई वडील डॉक्टरांना सांगतात की टिनाला समजावून सांगा की गर्भपात करणे हे तिच्या दृष्टीने योग्य आहे . ज्यो तिला सांभाळणार नाही . तो तिला मध्येच सोडून जाईल . तेव्हा डॉक्टरही टिनाला खूप समजावून सांगतात पण टिना ऐकण्याच्या मनस्थितीतच नसते तिने मुलाला जन्म देण्याचं पक्कं केलेले होतं डॉक्टर सांगतात तू गर्भपात कर व नंतर संतती नियमनाचे साहित्य वापरून आपले शिक्षण पूर्ण कर पण टिना काही ऐकत नाही .

काही वर्षांच्या काळानंतर टिना पुन्हा त्या डॉक्टरांकडे येते तेव्हा मात्र तिची पूर्ण अवस्था बदलेली असते . हातात एक छोटे पोर होत . तेव्हा टिना डॉक्टरांना पूर्ण माहिती सांगते की मी गर्गदर राहिल्यावर नंतर थोड्या दिवसांनी आई वडिलांनी मला बाहेर काढले . नंतर ज्यो वगवेग राहू लागले पण नंतर नंतर ज्यो ही यायचा बंद झाला मग जगायचे कसे हा प्रश्न पडला शिक्षण पूर्ण नसल्यामुळे नोकरीही कुठे मिळाली नाही शासन कुमारी मातांना जी मदत होते त्यासाठी अर्ज केला पण ती तुटपुंजी मदत पुरत नाही . म्हणून शेवटी नाईलाजाने टिना दुसरा मित्र करते तोच आता तिला व तिच्या बाळाला सांभाळतो . पण आता टिनाला दुसऱ्या मित्रांपासून दिवस गेले आहेत पण आता तिला ते मूल नको आहे म्हणून ती गर्भपात करण्यासाठी डॉक्टरांकडे आली आहे . तेव्हा ती डॉक्टरांना म्हणते की संतती नियमनासाठी काय वापरतात याची मला माहिती द्या तेव्हा डॉक्टर तिच्याकडे बघतच राहतात .

टिनाची झालेली एकूण परिस्थिती आणि तिच्याकडे पाहण्याचा तिच्या आई वडिलांचा दृष्टिकोण पाहिला की आपल्याला आश्चर्यच वाटते एकूणच कुमारी माता तिचे मित्र हा अनुभवच वाचकांना वेगळाच आहे .

चारिज्यावद्दल एक वेगळीच दृष्टी देणारी एक कथा आहे ती म्हणजे 'खजुगहो' होय . या कथेत पामेला या स्त्रीची कथा आहे . दिवसा ती आपल्या पतीबरोबर हॉटेल चालवत असते व रात्री एका नाईटक्लबमध्ये नग्ननृत्य करत असते ही गोष्ट लेखकाला खटकते तेव्हा लेखक सरळच तिला विचारतो की तुझ्या पतीवर प्रेम करतेस मग असले काम का करतेस तेव्हा पामेला अगदी मार्मिक उत्तर देते . ती म्हणते मी रात्री जी कृती करते ती एक माझ्या कामातील एक गोष्ट आहे त्या कृतीचा व माझ्या मनाचा काही संबंध नाही . मी जोपर्यंत माझ्या पतीवद्दल मनातून हित चिंतते त्याच्यावर प्रेम करते तोपर्यंत त्या कामाचा माझ्या सांसारिक जीवनावर परिणाम होणार नाही मी जी कृती करते ते प्रेम नव्हे तर मी परत येऊन माझ्या पतीवर माझे मन ओवाळून त्याच्या मिठीत जाते तेच खरे प्रेम होय . तिच्या या विचारामुळे सांसारिक जीवनात मनाला किती महत्त्व आहे हे लक्षात येते जोपर्यंत मनात प्रेम आहे तोपर्यंत माझ्या संसारावर माझ्या कामाचा काहीच परिणाम होणार नाही, अशी पामेलाची खात्री आहे . तिचे हे विचार तिचा हा दृष्टिकोन वाचकांना अगदीच नवीन आहे व हा अनुभवपण नवीन आहे .

अशाप्रकारे या कथासंग्रहातील प्रत्येक कथेतील लेखकांचे जे अनुभव आहेत ते अगदी नेहमीच्या पद्धतीपेक्षा वेगळे आहेत . वाचताना काही अनुभव वाचले की डोके मुन्न होते तर काही अनुभवांमुळे आपल्या विचारांना एक वेगळीच दिशा मिळते आपण कधी या दृष्टीने विचार का केला नाही असे वाटते . थोडक्यात या कथेतील अनुभव विश्व हे इतर कथासंग्रहांच्या मानाने वेगळे आहे हे प्रत्येक कथेतून जाणवते .

'कुंपनापलीकडले शेत' या कथासंग्रहातील सर्व कथालेखक हे मूळ भारतीय जास्त करून महाराष्ट्रीयन आहेत . त्यामुळे त्यांचे रहाणीमान हे परदेशी झाले आहे . पण मन मात्र भारतीयच राहिले आहे . त्यांच्या मनाला या गोष्टी पचत नाहीत पण म्हणून त्यांच्या लेखनात कुठेही खंत, द्वेष, मत्सर दिसत नाही . हे एक या संग्रहाचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे .

"या ऋणानुबंधांच्या" या कथेत शोभा चित्रे^४ लेखिकेने तिथले जीवन अगदी सविस्तर लिहिले आहे . तिथल्या जीवनशैलीमुळे पालकांना मुलांना नेमक्या कोणत्या पद्धतीने वाढवायचे परदेशी की भारतीय हा संभ्रम निर्माण होतो . याचे लेखन केले आहे या कथेत लेखिका व तिचे पती प्रथम लंडनला राहत असतात पण त्यांना तिथे राहणे काही पसंत पडत नाही म्हणून ते नंतर

अमेरिकंत राहायला जातात . गेल्यावगेवर त्यांना जॉर्ज, हेलन यांचे घर भाड्याने मिळते, . हे दोघे घरमालक असण्यापेक्षा अगोदर ती चांगली माणसे होती . त्यामुळे लेखिका व त्यांचे छान जमायचे . त्यांना माईक, मिशाल हे दोन मुले होती . ही मुले लेखिकेच्या मुलींएवढीच होती . त्यांची नावे अंजू आणि वैजू आहे . अंजू आणि वैजू ह्या पण माईक मिशालशी छान मिळून मिमळून जातात .

प्रथम या गोष्टींचे लेखिकेला काही वाटत नाही . पण थोडी वर्षे गेल्यानंतर मुली मोटया दिमू लागतात . स्वतःचे निर्णय स्वतः घेऊ लागल्या त्या माईक - मिशालशी मनमोकळेपणे वागू लागल्या तेव्हा मात्र लेखिकेला चूटपूट लागू लागली . त्याचवेळी खरी तिच्यातील भारतीय मन हळवं झालं . आता मुलींना कोणत्या पद्धतीने वाढवावे असा प्रश्न पडला घरी भारतीय वातावरण तर बाहेर अमेरिकन अशी द्विधा अवस्था झाली त्यातच एका प्रसंगाची भर पडली . ज्यूडी ही अंजूची मैत्रिण ती म्हणते मला तर भारतीय तरुणाशी लग्न करायला आवडेल तेव्हा लेखिका म्हणते अमेरिकन मुलींनी भारतीय मुलांशी लग्ने केली तर अमेरिकन मुलांशी कोण लग्न करणार? खर तर हा प्रश्न ज्यूडीला विचारला होता . पण उत्तर अंजुकडून येते आम्ही भारतीय मुली या मुलांशी लग्न करू . ह्या उत्तराने मात्र लेखिकेतील आईचे मन खडबडून जागे होते .

या प्रसंगानंतर मात्र लेखिका ठरवते की आपण त्या वातावरणापासून दूर राहायला गेलं पाहिजे . त्याप्रमाणे लेखिका व तिचे पती दुमरीकडे एक बंगला घेऊन येतात . ते बंगला खरेदी करतात व तिथे राहायला जातात . ह्या पाटीमागे मुख्य उद्देश म्हणजे माईक मिशाल यांच्यापासून मुलींना दूर नेणे हाच होतो . प्रथम सगळ्यांनाच वाईट वाटते . पण नंतर नंतर मात्र सगळं मुरळीत होते . मुलीपण आपआपल्या शाळेत शिक्षणात चांगल्या रूळतात . इकडे माईक-मिशालपण आपआपल्या कॉलेजमध्ये व्यस्त असतात . माईक आता चांगलाच मोठा दिसत होता आणि हुशारही होता . कॉलेजमध्ये वेगवेगळ्या खेळात भाग घ्यायचा त्यामुळे तर अधिकच स्मार्ट दिसायला लागला होता . अधून मधून त्यांचा फोन यायचा . ते भेटायला यायचे असेच दिवस चालले होते .

एक दिवस लेखिका सकाळी सकाळी छान गुलाबी झोपेत होती . तेव्हा एकदम अंजूचा फोन येतो . माझी डायरी घरात राहिली आहे . त्यातला मला एक फोन नंबर हवा आहे . तेवढा

मला नंबर मांग तेव्हा लेखिका तिची डायरी कपाटातून काढून आणते आणि त्यातून अंजूला जो फोन नंबर हवा आहे तो देते. नंतर ती डायरी कपाटात ठेवायला जाते डायरी कपाटात ठेवताना अंजूच्या डायरीतून एक फोटो खाली पडतो. फोटो पडल्यावर लेखिका फोटोकडे पाहत तर फोटोतला माईक लेखिकेकडे बघून हसत असतो. तेव्हा लेखिका स्तंभित होऊन फोटो पहात बसते मुली ह्या मुलांपासून वाजूला व्हाव्या म्हणून इतक सगळ केलेले असत पण तरीही माईकचा फोटो अंजूच्या डायरीतून मिळावा ही गोष्ट आश्चर्याची होती पण तरीही लेखिकेने त्याबद्दल कुठे रागाग केला नाही. खंत नाही, द्वेष, मत्सर नाही. जे वास्तव आहे ते जसेच्या तसे स्वीकारले आहे. तिचा हा मनमोकळेपणाच चांगला लक्षात राहतो.

‘संगीत खुर्ची’ - नरेश शहा^{१५} यांच्या या कथेतही असाच गाभा आढळतो; यात लेखकाचा मित्र गजा हा अमेरिकेत एका कंपनीत लेखकावरून कामाला असतो गजा हा बांधकामाचा एक उत्तम आराखडा कंपनीत प्रभावीपणे सादर करतो. हा पूर्णतः ग्रामीण भागातील कच्च्या मालावर आधारित असतो त्यामुळे कंपनीतील सर्व लोकांना तो नमुना आवडतो व त्याला ते कंत्राट मिळते लेखक व गजा ते कंत्राट पूर्ण करणार असतात. अचानक एके दिवशी गजा गायबच होतो व नंतर महिन्यांनी मी भारतात आहे. मी नोकरी सोडत आहे अशी त्रोटक माहितीची एक चिठ्ठी येते. नंतरही गजाची काहीच माहिती मिळत नाही.

शेवटी कंटाळून दोन वर्षांनंतर लेखक भारतात स्वतः जाऊन गजाला भेटण्याचे ठरवतो व तो गजाला भेटायला येतो. गजाचा पत्ता शोधून काढतो. गजा लेखकाला भेटतो तेव्हा गजाने तो अमेरिकेतला आराखडा भारतात प्रत्यक्षात उभा केलेला असतो यात त्याने पूर्ण ग्रामीण कारागीरांचा वापर कसा केला बांधकाम कसे पूर्ण केले याची माहिती देतो पण लेखक विचारतो तू अमेरिकेतून इकडे न सांगता का आलास? या प्रश्नाने मात्र तो चपापतो तो म्हणतो अगोदर सांगितले असते तर तू मला येऊ दिले नसतेस म्हणून तुला सांगितले नाही आणि तो आराखडा मला इथे भारतात प्रत्यक्षात उतरवायचा होता. मला प्रत्यक्ष काम करायचे होते. तो कोणाला करण्यासाठी दयायचा नव्हता. अमेरिकेत प्रत्यक्ष काम करता आले नसते. शिवाय आपल्या देशातली माती, माणस यांच नात आहेच की म्हणून मी भारतात आलो.

लेखक या गोष्टीवर एकच उत्तर देतो ज्याप्रमाणे तुला या देशातली माती, माणस यावद्दल वाटते तसेच मलाही परदेशात राहणारी माझी बायको, मुले, व्यावसायिक मित्र, घर, दार याविषयी मलाही वाटते तुझे परदेशातले मगळे व्यवहार बंद करून रक्कम तुझ्या नावावर भरली आहे . तू इकडे आलास तसेच माझ्या बायका, पोरान्कडे जायचं आहे अस उत्तर देऊन लेखक निघून जातो यावरून त्याने कुठेही मित्राच्या वागण्यावद्दल द्वेष, मत्सर दाखवला नाही तर सर्व काही शांतपणे ऐकून घेतले . आपले म्हणणे सांगितले व शांतपणे निघून आला . यातच लेखकाच्या मनाचा मोटेपणा दिसतो व वास्तव स्विकारण्याची तयारी दिसून येते .

या कथासंग्रह एक साहित्यकृती म्हणूनही वैशिष्ट्यपूर्ण व वेगळा वाटतो शब्दरूपता जी आहे ती अगदी योग्य वाटते . लेखकाला जे वाटते ते सांगण्याचं आपले विचार व्यक्त करण्याचं शब्द हे एकमेव माध्यम आहे शब्दांशिवाय साहित्यकृतीच निर्माण होऊ शकणार नाही . त्यामुळेच शब्दांना महत्त्व प्राप्त होते . साहित्यातील इतर शब्द यात फरक असतो लेखकाच्या प्रतिभेमुळे संस्कारामुळे किंवा व्यापारामुळे साहित्यातील शब्दाला सौंदर्याचा वास येतो शब्दातील अर्थालाही वेगवेगळे पैलू पडतात .

संदर्भ सूची

- १ . दामले आशा - “कुंपनापलीकडले शेत” “येथे लढाळे वाचती”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.१५८ ते १७२
- २ . गडकरी गजन - “कुंपनापलीकडले शेत” “कम्प्युटर पायरी”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.१९६ ते २०८
- ३ . मोनपटकी मुकुंद - “कुंपनापलीकडले शेत” “खजुराहो”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.४१ ते ४७
- ४ . काळे अजिता - “कुंपनापलीकडले शेत” “गोष्ट टिना विषपची”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.१ ते १४
- ५ . मोमीन अमान - “कुंपनापलीकडले शेत” “हॅपी अवर”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.१२० ते १३९
- ६ . चिजे दिलीप दि. - “कुंपनापलीकडले शेत” “वाग मिड्वा”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.२०९ ते २२२
- ७ . काळे अशोक - “कुंपनापलीकडले शेत” “कुटे देश माझा”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.२३६ ते २४८
- ८ . कर्णिक मंध्या - “कुंपनापलीकडले शेत” “पिलनीर”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.१८४ ते १८९
- ९ . सिन्दकर नरेंद्र - “कुंपनापलीकडले शेत” “आक्कान”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.४८ ते ७३
- १० . दीक्षित प्रभाकर - “कुंपनापलीकडले शेत” “आमचा गराज सेल”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.८२ ते ९२
- ११ . कानिटकर यशवंत - “कुंपनापलीकडले शेत” “चकवा”
श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क.९३ ते १०७

- १२ . पंडित विजय - “कुंपनापलीकडले शंत” “पीटरवॅक”
 श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क . १५० ते १५६
- १३ . पालीवान् मिता - “कुंपनापलीकडले शंत” “पद्मश्री”
 श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क . १०८ ते १११
- १४ . चिजे शोभा दि . - “कुंपनापलीकडले शंत” “या ऋणानुबंधाच्या”
 श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क . १५ ते २४
- १५ . शहा नरेश - “कुंपनापलीकडले शंत” “मंगीत खुर्ची”
 श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे वर्ष १९८४ पृष्ठ क . २२३ ते २३५